

Araştırma Makalesi / Research Article

Suriye Krizinin Ardından Türkiye’de Meydana Gelen Düzensiz Göç ve Covid-19 Salgınının Düzensiz Göç Üzerindeki Etkisi

Tekin Avaner¹, Leyla Ocaklı¹

Öz

Tarih boyunca pek çok göç hareketine sahne olan Anadolu, 2011 Suriye kriziyle birlikte bölgeden yoğun kitlesel göç almaktadır. Yaşanan siyasi karışıklıklar ve onun neden olduğu otorite boşluğu nedeniyle meydana gelen terör olayları, başta Suriye olmak üzere bölge ülkelerden insanların hayati tehlikeden kaçmak için ülkelerini terk etmelerine neden olmuştur. Bu noktada Türkiye, tehlikeden kaçan insanların sığındığı ve en çok sığınmacı barındıran bir ülke konumunda bulunmaktadır. Sayıları milyonları bulan düzensiz göçmenlere ev sahipliği yapan Türkiye, düzensiz göçü yönetmek için pek çok alanda yenilikler ve düzenlemeler yapmıştır. 2020 yılında tüm Dünya’ya yayılmaya başlayan Covid-19 pandemisi, Türkiye’de düzensiz göçü de etkilemiş, meydana gelen düzensiz göçte önemli bir düşüş yaşanmıştır. Böylece, 2020 yılında bir önceki yıla göre Ege denizi üzerinden Yunanistan’a geçen düzensiz göçmen sayısı %84 oranında, Yunanistan’a geçmeye teşebbüs eden düzensiz göçmen sayısı ise %66 oranında azalmıştır. Covid-19 salgınının Türkiye’de görülmesiyle beraber düzensiz göçte meydana gelen bu keskin düşüşte, Türkiye’nin salgın nedeniyle uyguladığı sokak ve seyahat kısıtlamalarının yanı sıra, ülkelerin göç politikalarının etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada, Türkiye’de son dönemde yaşanan düzensiz göç ve 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgınının Türkiye’de düzensiz göç üzerindeki etkileri açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Düzensiz göç, uluslararası göç, göç politikaları, Covid-19.

Irregular Migration in Turkey After The Syrian Crisis and the Effect of the Covid-19 Pandemic on Irregular Migration

Abstract

Anatolia has been the scene of many migration movements throughout history and with the 2011 Syrian crisis, it receives massive mass migration from the region. The terrorist incidents that occurred due to the political turmoil and the authority gap caused by it caused people from the region, especially Syria, to leave their countries to escape from the danger of death. At this point, Turkey is in the position of a country where people fleeing from danger take refuge and host the most refugees. Home to millions of irregular migrants, Turkey has made innovations and regulations in many areas to manage irregular migration. The Covid-19 pandemic, which started to spread all over the world in 2020, also affected irregular migration in Turkey, and there was a significant decrease in irregular migration cases. Thus, in 2020, compared to the previous year, the number of irregular migrants crossing into Greece via the Aegean Sea decreased by 84%, and the number of irregular migrants attempting to cross into Greece decreased by 66%. It is possible to say that migration policies of countries and the street and travel restrictions in Turkey due to the pandemic, had a great impact on this sharp decline in irregular migration. In this study, the recent irregular migration in Turkey will be evaluated and the effects of the Covid-19 pandemic, which affected the whole world in 2020, on irregular migration in Turkey will be explained.

Keywords: Irregular migration, international migration, migration policies, Covid-19.

¹ Doç.Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, tekinavner@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4014-0131>

¹ Sorumlu Yazar (Corresponding Author), Yüksek Lisans Öğrencisi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, leyla_ocakli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9504-3542>

GİRİŞ

Göç kavramı, insanlık tarihinin etki alanı büyük bir olgudur ve ulus devletlerin ortaya çıkması ve yasal sınırların belirlenmesi ile uluslararası göç tanımı insanlığın hayatına girmiştir (Görmez, Eroğlu ve Bahçeci, 2017). Bulunduğu konum itibarıyla Anadolu toprakları pek çok uluslararası göçe sahne olmuştur. Son yıllarda Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler ise özellikle Türkiye’nin yoğun göç almasına neden olmuştur. Türkiye’nin son dönemde maruz kaldığı bu uluslararası göç hareketi meydana geliş şekli nedeniyle düzensiz göç özelliği taşımakta olup Türkiye bu konuda hukuki ve idari alanda pek çok düzenleme yapmıştır.

Suriye krizinin ardından hızla göç alan Türkiye’de düzensiz göçmen sayıları her geçen yıl artmış ve milyonları bulmuştur. Fakat yıllara sâri olarak artış gösteren düzensiz göç olayları, Covid-19 salgınının ortaya çıkması ile birlikte düşüşe geçmiş, ülke içinde yakalanan düzensiz göçmen sayıları bir önceki yıla göre önemli ölçüde düşmüştür.

Bu çalışmada, Suriye kriziyle birlikte kitlesel göç akınlarına sahne olan Türkiye’nin, bu sorunun ortaya çıkışından itibaren geliştirdiği düzensiz göç politikaları ve Covid-19 salgınının, Türkiye’nin yıllardır mücadele ettiği düzensiz göç üzerinde yarattığı etki, doküman tarama tekniği ile niteliksel araştırma yöntemlerine dayalı olarak ortaya koyulmuştur.

1. SURIYE KRİZİ SONRASI MEYDANA GELEN DÜZENSİZ GÖÇÜN ARDINDAN TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARI

Bulunduğu coğrafya bakımından Türkiye, önemli nüfus hareketlerinin odağı olmuş bir ülkedir. Bu özelliği sebebiyle Türkiye, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi’ni onaylamış ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’ne de katılmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Anlaşmasını 1961 yılında imzalamış ve yalnızca “Avrupa’da 1951 yılından önce yaşanan olaylarda zarar görenleri” mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. 1967 yılında imzalanan Mültecilerin Statüsünü Belirleyen Protokolde ise Türkiye zaman kısıtlamasını kaldırmış fakat coğrafi kısıtlama halen uygulanmaktadır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Fakat uzunca bir süre iç hukukta konuyla ilgili düzenlemede bulunmamış, mülteci hukukuna ilişkin ulusal mevzuatında 2644 Sayılı Tapu Kanunu, 5543 Sayılı İskân Kanunu, 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun gibi çeşitli kanunlardaki birbirinden farklı hükümlerle göç konusuna çözüm aramıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013).

2011 yılında ortaya çıkan Suriye iç savaşı, Türkiye’nin çok fazla sayıda sığınmacı akınına uğramasına neden olmuş ve yaşanan bu kitlesel akın, Türkiye’nin göç yönetiminin gelişimini etkileyen önemli bir olgu olmuştur (Işıkçı, 2017). Her ne kadar Türkiye’nin göç yönetimi konusunda yenilikçi yaklaşımlar ve düzenlemeleri Suriye krizinden önce başlamış ve 2005’te kabul edilen “İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” ile birlikte 2008’de İçişleri Bakanlığı bünyesinde “Sığınma ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasiteyi Geliştirme ve Uygulama Bürosu” kurulmuş olsa da (Görmez vd., 2017), Suriye krizi nedeniyle meydana gelen kitlesel göç akınları nedeniyle toplumda duyulan endişeler ve denizlerimizde meydana gelen düzensiz göçmen ölümleri sorunun gündeme gelişinde önemli bir etkiye sahiptir.

İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı’nın öngördüğü kurumsallaşma ve yasal düzenlemeler ile formüle edilen, fakat uzunca bir süre uygulamaya geçilmeyen adımlar, 2011 Suriye kriziyle birlikte başlayan göç krizi nedeniyle uygulamaya alınmış, daha önce alınan kararın hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur (Işıkçı, 2017).

Düzensiz göç ile ilgili mevcut düzenlemeler yetersiz geldiğinden uygulamada sorunlar yaşanmıştır. Böylece, Avrupa Birliği katılım süreci kapsamında genel bir göç mevzuatı oluşturmak amacıyla çalışmalar başlatılarak kanunlaştırma aşamasına geçilmiş ve 11.04.2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013). Anılan kanunla

birlikte, Türkiye'nin göç ve iltica yönetiminden sorumlu Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Görmez vd., 2017). Göç İdaresi genel Müdürlüğü'nün yanı sıra Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) da uluslararası göçü yönetmede oldukça mühim görevler almakta, Geçici Barınma Merkezlerinin yönetimini üstlenmektedir (Görmez vd., 2017).

2009 yılında 5902 sayılı kanun ile kurulan AFAD, Türkiye'nin göç yönetiminde önemli bir yere sahip olup (Uzun, 2017), temel görevi doğal afetlere müdahale etmek ve afet sonrasında iyileştirme çalışmaları yapmak iken, özellikle son yıllarda Suriye'de yaşanan çatışma ortamından kaçarak Türkiye'ye sığınan göçmenler için barınma merkezleri kurulması ve Türk Kızılay'ı ile birlikte bu merkezlerde göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için hizmet vermektedir (Küçükyağcı, 2017).

AFAD'ın göç yönetimi konusunda kendisine tevdi edilen görevler 22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği'nde belirtilmiş, kurumlarca yerine getirilecek görevlerin AFAD eş güdümünde yürütüleceği, Suriyelilere yapılacak yardımların koordinasyonunun da AFAD tarafından gerçekleştirileceği ve barınma merkezlerinin kurulma, kullanılma veya kapatılması kararının AFAD tarafından yürütüleceği kararlaştırılmıştır (Uzun,2017). Bu kapsamda, hâlihazırda Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye'de kurulan toplam 7 barınma merkezinde 58.481 düzensiz göçmen barınmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM], 2021a).

2000 yılı öncesinde Türkiye, düzensiz göçmenler tarafından genellikle "göç geçiş ülkesi" olarak görülmüş ve sınırları yasa dışı olarak geçmeye çalışan göçmen sayıları da azımsanmayacak ölçüde olmuştur. Bu nedenle nüfus hareketlerinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nün işleyişin başındaki kurum olarak yer almasında etkili olduğu söylenebilir. Fakat Suriye'den kitlesel olarak gelen göçmenler nedeniyle Türkiye gitgide hedef ülke haline gelmiş, bu durum göç yönetimi konusuna bakışı değiştirmiş, göç yönetiminin yalnızca yasa dışı yollardan göç etmek isteyenlerin engellenmesi veya düzene sokulması değil, göçmenlerin hukuki hakları, barınmaları, istihdam edilmeleri ve topluma uyum sağlayabilmeleri için çalışmalar yapılmasını gerekli kılmış ve bu kapsamda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur (Baykal ve Yılmaz, 2020).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; göç olgusu konusunda politika ve stratejileri uygulamak, buna ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlar arasında eş güdümü sağlamak, yabancıların Türkiye'ye girme, kalma ve Türkiye'den çıkışları ile sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunması konusunda iş ve işlemleri yürütmek için görevlendirilmiştir (Uzun, 2017).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, merkez, taşra ve yurtdışı birimlerden oluşmaktadır. Müdürlüğün merkez teşkilat yapısı 12 temel birimden oluşmakta olup bunlar; Yabancılar Dairesi Başkanlığı, Uluslararası Koruma Dairesi Başkanlığı, İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi Başkanlığı, Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri Başkanlığı, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı, Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve Eğitim Dairesi Başkanlığı'dır (Koç, 2017).

Kamu politikaları içinde önemi büyük olan göç politikalarının icra edilmesi için 6458 sayılı Kanunu'nun 105. Maddesinde Göç Politikaları Kurulu oluşturulmuştur. Bahse konu kanunda; İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Müsteşarları, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdürünün katılımıyla toplanması kararlaştırılan Göç Politikaları Kurulu (Koç, 2017), 13 Eylül 2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle "Göç Kurulu" adını alarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece, Göç Kurulu; yabancılar hakkında göç stratejileri belirlemek, eş güdüm ile uygulanmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca bahse konu kurulun İçişleri Bakanının başkanlığında, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen bakanlık, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşacağı hükme bağlanmıştır. Yeniden yapılandırılan Göç Kurulu ilki 21 Kasım 2018 ve sonuncusu 18 Aralık 2020 olmak üzere toplam beş toplantı gerçekleştirmiştir (GİGM,2021b).

GİGM'nün kurulmasıyla yoğun göç akınlarına maruz kalan Türkiye'nin, göç yönetimini daha sistematik bir biçimde icra etmesi amaçlanmış, göçmenlerin barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçları ve dil sorununa yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca göçmenlerin uyum ve toplumsal kabul sorunlarının çözümüne de önem verilmiş ve Müdürlük bünyesinde Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı kurulmuştur (Baykal ve Yılmaz, 2020: 646). Böylece GİGM ve AFAD, sürecin uygulama aşamasının önemli aktörleri olma özelliğine sahip olmuştur.

Avrupa Komisyonu tarafından da Türkiye'nin uluslararası göç konusunda gösterdiği çaba dile getirilmekte, 3,6 milyondan fazla kayıtlı Suriyeli göçmen ile diğer uyruklardan yaklaşık 370.000 kayıtlı göçmeni barındıran ve dünyada en fazla mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan Türkiye'nin çabalarının muazzam olduğu belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020).

Türkiye'nin göç yönetimi konusuna getirilebilecek eleştirilerden biri, düzensiz göçmenlerin yerleştirilmesi konusudur. 5543 sayılı İskân Kanunu'nda Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanlardan yerleşmek için Türkiye'ye gelenler göçmen olarak kabul edilmektedir. Anılan kanunda yurt dışından gelen göçmenlerin iskân edilmesi mümkün iken Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenler bu şartları taşımadığından iskân edilmeleri olası görülmemektedir (Bostan, 2018). Fakat ölümden kaçıp kendisine sığınanları kabul eden Türkiye'nin, düzensiz göçmenlerin ülke içinde dağılımı konusunda düzenlemeler yapması ekonomik ve sosyal alanda fayda sağlayacağı düşünülebilir. Zira, 16 Eylül 2020 tarihi itibarıyla 59.877 geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen geçici barınma merkezlerinde barınmakta, 3.559.041 geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen ise geçici barınma merkezleri dışında yaşamını sürdürmektedir (GİGM,2021c). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin illere göre dağılımına bakıldığında; 519.584 kişi ile İstanbul birinci sırada yer alırken onu sırasıyla 449.677 kişi ile Gaziantep, 433.859 kişi ile Hatay, 421.815 kişi ile Şanlıurfa ve 252.616 kişi ile Adana izlemektedir (GİGM, 2021a). Bu sayılar, anılan illerin TÜİK verilerinde belirtilen nüfuslarına oranlandığında, İstanbul nüfusunun %3'ü, Gaziantep nüfusunun %22'si, Hatay nüfusunun %27'si, Şanlıurfa nüfusunun %20'si ve Adana nüfusunun %11'ine tekabül etmektedir (TÜİK, 2021). Şehirlerde bu sayılara varan düzensiz göçmen nüfusunun çoğunlukla birbirlerine destek olmak için aynı bölgelerde yaşadıkları düşünüldüğünde ortaya birtakım uyum sorunları çıkması beklenebilir. Göçmenlerin hep bir bölgede yoğunlaşması toplumsal olduğu kadar ekonomik ve idari anlamda da etki yaratır. Son zamanda İstanbul'un Esenyurt ve Fatih ilçelerinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün aldığı bir karar dikkat çekmektedir. Karara göre, anılan ilçelerde bundan böyle yabancıların yatırım maksadıyla kısa dönem ikamet izin talepleri ve üniversite öğrencilerinin "öğrenci ikamet izni" talepleri haricinde ikamet izni için yapılan ilk başvurular 15 Ocak 2021 tarihinden itibaren kabul edilmeyecek olup böylece yabancılar tarafından yapılacak ikamet izni başvurularına sınırlama getirilmiştir (GİGM, 2021ç). Bu kararda tek bir yerde yoğunlaşan göçmen nüfusunun bölgenin yapısını etkilemesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda, ülkede misafir olarak görülen düzensiz göçmenlerin kendilerini daha güvende ve rahat hissetmek için bir bölgede yoğunlaşarak toplu halde yaşamaları bir alt kültür oluşturmalarına ve toplumla uyumdan uzak bir yaşam sürdürmelerine neden olabilir. Oluşan bu alt kültür nedeniyle yerel halkta, yabancı düşmanlığı ya da yabancı korkusu olarak adlandırılan zenofobi oluşmasına da neden olabilir. Zira, kendi aralarında gruplaşarak sosyal uyum sağlayamayan göçmenlerin toplumla iletişimi azalmaktadır ve iletişim niteliği de azaldıkça zenofobi artmaktadır (Padır, 2019). Bu nedenle gerek ekonomik anlamda işsizliği önlemek, gerekse topluma uyum sağlanması konusunda göçmenlerin bir bölgede yoğunlaşmasının önüne geçilecek politikalar üzerine çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2. COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE'DE DÜZENSİZ GÖÇ ÜZERİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ ETKİ

Türkiye'de bulunan düzensiz göçmen sayısı bu kadar yüksek iken, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19'un Türkiye'de düzensiz göç hareketleri üzerinde nasıl bir etki yarattığının incelenmesine yer verilecektir.

Çin'in Wuhan kentindeki Huanan deniz ürünleri pazarında hayvanlardan insanlara geçtiği yaygın olarak düşünülen SARS-CoV-2 virüsünün (Velevan ve Meyer, 2020) yol açtığı Covid-19 hastalığı küresel bir

salgındır (Clerkin vd., 2020). 2019 yılının sonunda Wuhan’da ortaya çıkan bu yeni koronavirüs salgını, ilk 50 günde 1.800’den fazla kişinin ölümüne neden olmuş ve 70.000’den fazla kişiyi enfekte etmiştir (Shereen, 2020).

Öksürük ve hapsirik ile etrafa dağılan tükürük damlacıkları ve solunum yoluyla yayılan COVID-19, hafif, orta ve ağır derecede solunum yolu hastalığı meydana getirmektedir. Yaşlılar ve altta yatan tıbbi sorunları olan kişilerde daha ağır hastalık oluşturma ihtimali yüksektir (Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2021a). Hastalığın yayılmasını önlemek ve hastalıktan korunmak için sık sık ellerin yıkanması, maske takılması, fiziksel mesafeye dikkat edilmesi, odaların iyi havalandırılması ve kalabalıklardan kaçınılması gerekmektedir (DSÖ, 2021b).

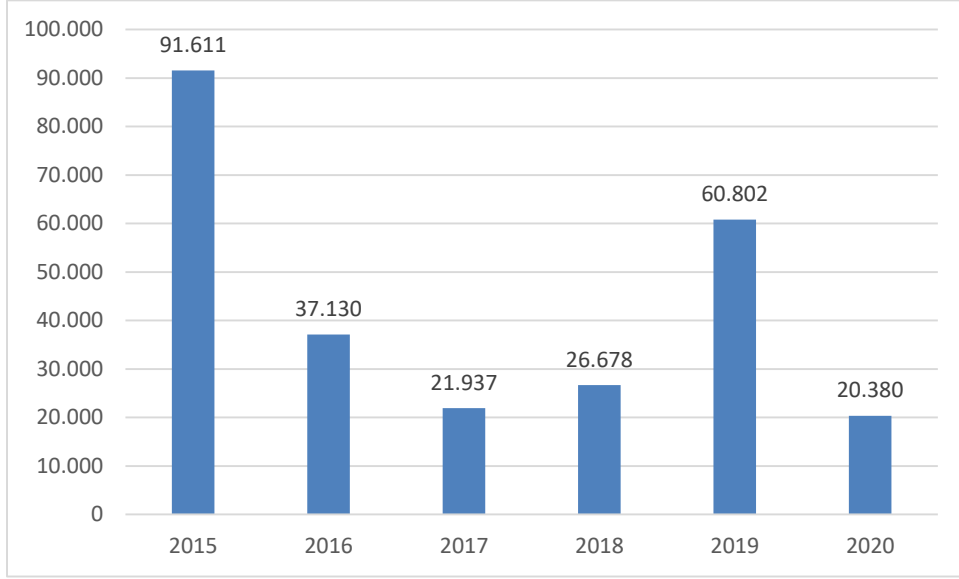
İlk vakanın görüldüğü 30 Aralık 2019 tarihinden itibaren Covid-19 hızla yayılmış ve yayılmaya devam etmektedir. 13 Şubat 2021 tarihi itibarıyla tüm dünyada 107.838.255 vaka ve 2.373.398 ölüm rapor edilmiştir (DSÖ, 2021c).

Çin’den tüm dünyaya hızla yayılan Covid-19, 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiş ve aynı tarihte Türkiye’de ilk Covid-19 vakası bildirilmiştir (Covid-19 Pandemi Raporu, 2021). Covid-19’un Türkiye’deki düzensiz göçmenler üzerinde yarattığı etki üzerine yapılan bir çalışma (Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği [SGDD] Göç Akademisi, 2020); ankete katılan 1.162 düzensiz göçmenden %83’ünün Covid-19 ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olduklarını düşündükleri, bu konudaki bilgi kaynaklarının büyük oranda (%65) medya ve sosyal medya olduğunu belirttiklerini göstermiştir. Düzensiz göçmenlerin sağlık hizmetlerinden yararlanma durumlarına bakıldığında; yararlanabilenlerin %23 olduğu, herhangi bir sağlık kurumuna başvurmamayanların oranının %61 olduğu ve yararlanamayanların oranının ise %15 olduğu görülmüştür. Sağlık hizmetlerinden yararlanamayanların %47’si evden çıkamadıkları, %24’ü kurumu kapalı sandıkları, %6’şar oranda ise eksik bilgi ve eksik belge nedeniyle kuruma gitmedikleri beyan edilmiştir.

Covid-19 ve düzensiz göçmenler üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak işten çıkarılma ve ekonomik problemlerin ortaya çıkışını göstermiştir. Zira, bu dönemde kapanan veya küçülmeye giden işyerleri, işçi çıkarmak durumunda kalmış, bu sebeple yerli halkta olduğu gibi düzensiz göçmenlerde de ekonomik sorunlar görülmüştür (SGDD Göç Akademisi, 2020).

Covid-19 salgınının düzensiz göç hareketleri üzerindeki etkisi incelendiğinde ise, Şekil-1’de (Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2021) de görüldüğü üzere Covid-19, Türkiye’de düzensiz göç sayılarını önemli derecede etkilemiştir. Yunanistan’a geçmeye çalışırken Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yakalanan düzensiz göçmen sayılarına bakıldığında 2016 yılında 2015 yılına göre %59 oranında bir azalış görülmektedir. Bahse konu azalış 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ve AB arasında akdedilen anlaşma ile Yunanistan’a geçen düzensiz göçmenlerin Türkiye’ye iadesini kapsamı nedeniyle gerçekleşmiştir. 2017 yılında düzensiz göç teşebbüsü azalmaya devam etmiş, sonraki yıllarda yükselişe geçmiştir. 2019 yılında 60.802 sayısını bulan düzensiz göçmen sayısı, 2020 yılında meydana gelen Covid-19 salgını nedeniyle %66 oranında azalmıştır.

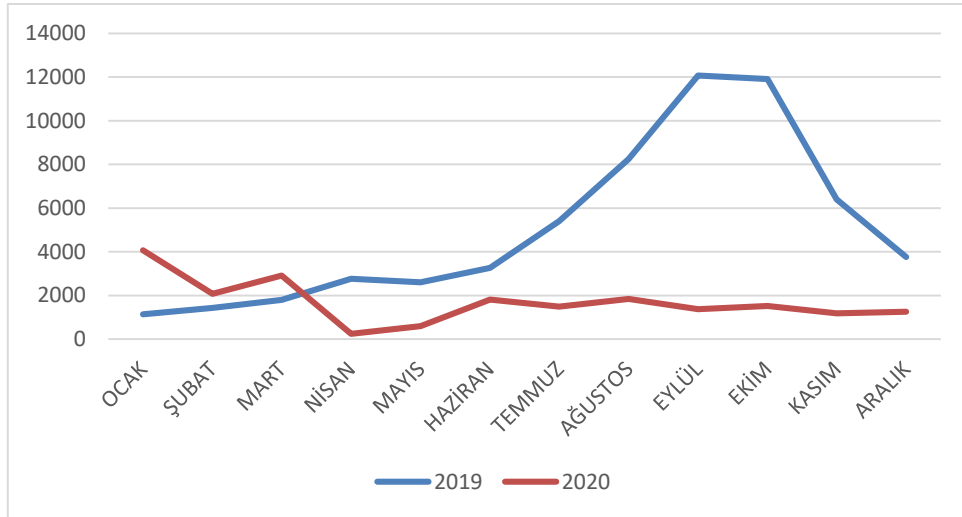
Şekil 1: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayıları

Kaynak: Sahil Güvenlik Komutanlığı (2021)

Yunanistan'a geçmeye teşebbüs eden düzensiz göçmen sayıları aylara göre karşılaştırıldığında; Şekil 2'de (Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2021) görüldüğü üzere 2019 yılında Mart ayından itibaren yükseliş trendi görülmekte olup 12.068 sayısı ile en yüksek seviyeye çıktığı Eylül ayından sonra düşüş görülmektedir. 2020 yılında ise Covid-19'ın etkisiyle Nisan ayında keskin bir düşüş meydana gelmiş, yıl boyunca düzensiz göçmen sayıları 2000'in altında seyretmiştir.

Şekil 2: 2019-2020 Yıllarında Deniz Yoluyla Yunanistan'a Geçmeye Teşebbüs Eden Düzensiz Göçmen Sayılarının Karşılaştırması

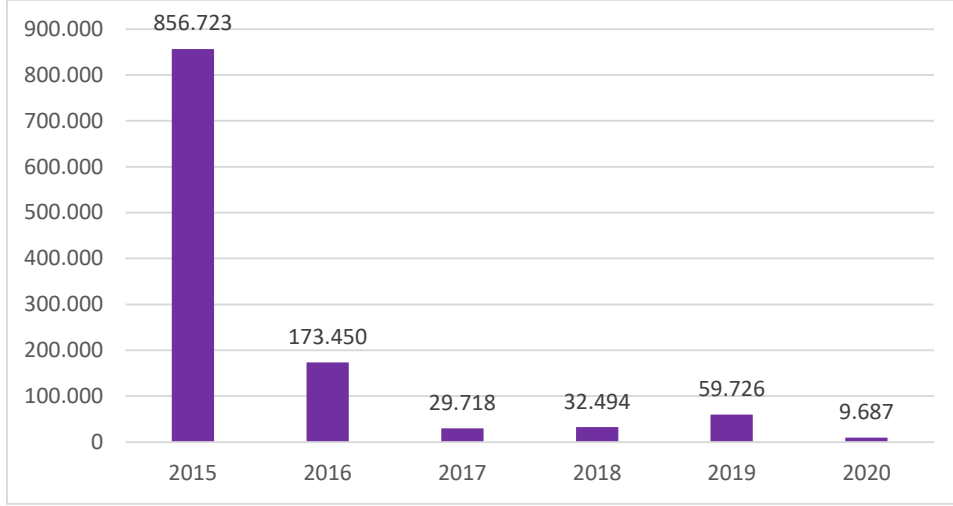

Kaynak: Sahil Güvenlik Komutanlığı (2021)

Şekil 3'te yer alan Yunanistan'a geçmeyi başaran düzensiz göçmen sayıları incelendiğinde (United Nations High Commissioner for Refugees [UNHCR], 2021a) geçiş teşebbüsü sayılarında olduğu gibi 18 Mart Mutabakatının etkisiyle önemli bir düşüş meydana geldiği görülmektedir. 2015 yılından 2016 yılına düzensiz göçmen sayısında %80 oranında bir düşüş yaşanmış ve azalış trendi 2018 yılına kadar devam

etmiştir. Fakat 2020 yılında yaşanan küresel salgın nedeniyle 2019 yılına göre %84 oranında azalış meydana gelmiştir.

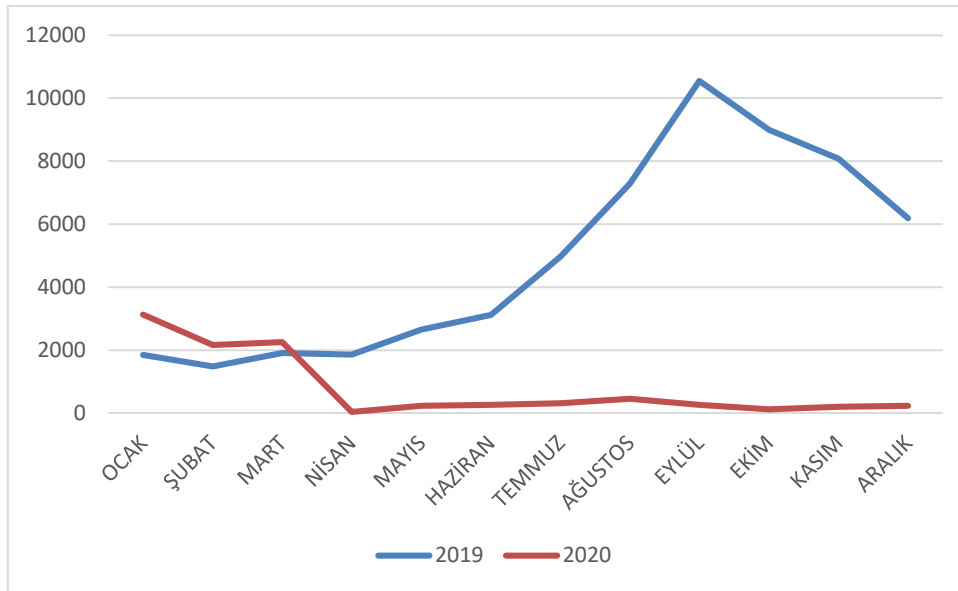
Şekil 3: Yıllara Göre Deniz Yoluyla Yunanistan'a Geçen Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: UNHCR (2021a)

Türkiye'den Yunanistan'a deniz yoluyla gerçekleşen düzensiz göçmen sayıları aylık olarak karşılaştırıldığında, Şekil 4'te (UNHCR, 2021a) görüldüğü üzere 2019 yılında Şubat ayından Eylül ayı sonuna kadar artış trendi görülürken 2020 yılında Covid-19 nedeniyle Mart ayından itibaren keskin bir düşüş meydana gelmiş, yıl boyunca düzensiz göçmen sayıları çok düşük seviyelerde kalmıştır. Ayrıca, sadece deniz geçişleri değil, Yunanistan'a kara yoluyla meydana gelen düzensiz göçmen geçişleri de azalmış, 2019 yılında 14.887 düzensiz göçmen kara yoluyla Yunanistan'a geçmişken, 2020 yılında bu sayı %60 azalarak 5.982 olmuştur.

Şekil 4: 2019-2020 Yıllarında Deniz Yoluyla Yunanistan'a Geçen Düzensiz Göçmen Sayıları Aylık Karşılaştırması

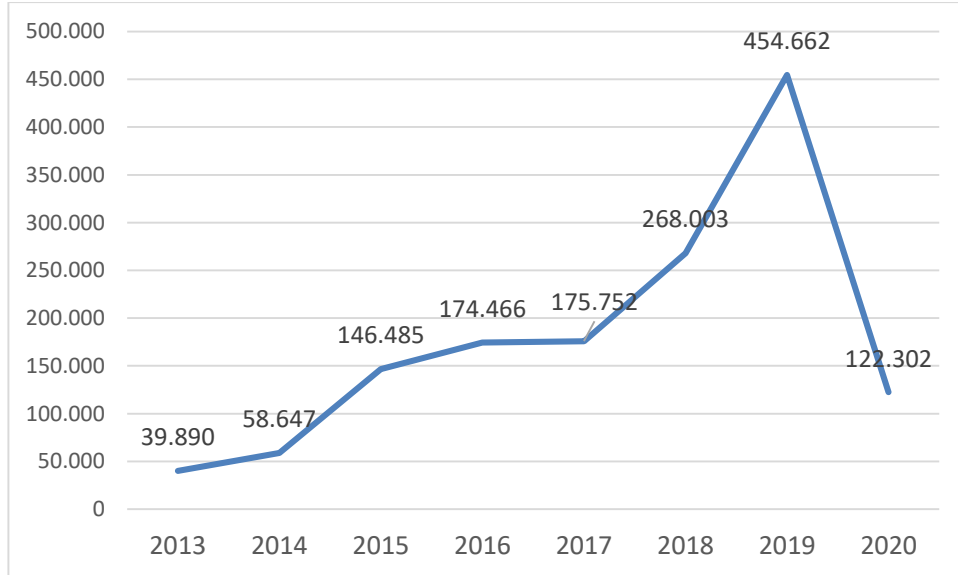
Kaynak: UNHCR (2021a)

Covid 19 salgınının Türkiye’de görülmeye başladığı Mart 2020’den itibaren Türkiye’de özellikle Yunanistan’a geçen ve geçmeye çalışan düzensiz göçmen sayılarında yaşanan önemli azalışın ve yıl boyunca düşük seviyelerde seyretmesinin nedenini Türkiye’nin Covid-19 salgınının yayılmasını önlemek amacıyla aldığı tedbirler ve Yunanistan’da düzensiz göçmenlerin barındığı merkezlerin koşullarına bağlamak mümkündür.

Türkiye tarafından salgınla mücadele kapsamında 30 büyük şehir ve Zonguldak ilinde şehir giriş-çıkışları geçici olarak yasaklanmış ve ilki 10 Nisan 2020 olmak üzere hafta sonları 2 gün süreyle anılan illerde sokağa çıkma yasakları getirilmiştir (İçişleri Bakanlığı, 2021). Zamanla bu kısıtlamalar esnetilse de hafta sonu sokak kısıtlamaları 81 ile yayılmış, ülke genelinde kolluk kuvvetlerinin denetimlerinin artması ve sokaklarda insan yoğunluğunun azalması düzensiz göçmenlerin hareketlerini de engellemiş, dolayısıyla Türkiye’den Yunanistan’a gerçekleşen düzensiz göçün azalmasında etkili olmuştur.

Türkiye genelinde kolluk kuvvetleri tarafından ülke içinde yakalanan düzensiz göçmen sayıları da Şekil 5’te (GİGM, 2021d) görüldüğü üzere 2020 yılında son 5 yılın sayılarının altına gerilemiş, 2019 yılında 454.662 düzensiz göçmen yakalanmış iken 2020 yılında salgının ve salgın nedeniyle ülke genelinde uygulanan kısıtlamalar sebebiyle yakalanan düzensiz göçmen sayısı %73 oranında azalarak 122.302 olmuştur.

Şekil 5: Türkiye’de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

Kaynak: GİGM (2021d)

Düzensiz göçün azalmasının bir diğer nedeni olan Yunanistan göçmen kamplarının aşırı kalabalık olması (Euronews, 2020) ve temizlik ve sağlık hizmetleri açısından oldukça yetersiz olduğu (<https://borgenproject.org/>) basında sıkça yer almaktadır. Özellikle Midilli Adası’nda bulunan Moria kampının kapasitesinin çok üzerinde göçmen barındırdığı, düzensiz göçmenlerin türlü hastalıktan intihar olaylarına kadar her gün pek çok sorun yaşadığı belirtilmekte, bahse konu kampın 3 bin kişi kapasiteli olmasına rağmen 16 bin düzensiz göçmen barındırdığı, orada barınan düzensiz göçmenlerin açlık, su sıkıntısı, soğuk hava gibi olumsuzluklarla mücadele ettiği sık sık gündeme gelmektedir. Hatta kimi düzensiz göçmenlerin can güvenlikleri için savaştan kaçıp geldiklerini, fakat buradaki durumun kendi ülkelerinden daha kötü olduğunu, güvenli bir ortam istediklerini belirtmeleri kamp koşullarının kötü durumunu ortaya koymaktadır. Yine aynı kampta 9 aylık bir bebeğin sıvı kaybından hayatını kaybetmesi de durumun zorluğunu göstermektedir (Anadolu Ajansı, 2019). Kalabalık olması ve kötü koşulları ile gündeme gelen Moria kampında Eylül 2020 ayında peş peşe yangınlar çıkmış ve kamp kullanılamaz hale gelmişti. Bunun

nedeni olarak çeşitli iddialar öne sürülmekte olup önde gelen iddialardan biri Covid-19 virüsünü taşıyan düzensiz göçmenlerin karantinaya girmek istemedikleri için yangın çıkardıkları, diğeri ise kamptaki kötü koşulları protesto etmek isteyen düzensiz göçmenlerin yangınlara sebep olduğudur (BBC, 2020).

Sığınmacılar için Yunanistan'da uygulanan barınma sistemi; kabul ve kimlik belirlemenin yapıldığı, Kuzey Ege adaları ve Fylakio Köyü'nün kuzey doğusunda bulunan ve "hotspot" olarak nitelendirilen merkezler, anakarada bulunan geçici barınma merkezleri ve şehirlerde bulunan konaklama ve konut programlarını kapsamaktadır (Papatzani, Leivaditi, Ilias ve Petraco, 2020).

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği, sığınmacıları Ege Adaları'ndan acilen transfer etmesi ve kabul merkezlerindeki yaşam koşullarını iyileştirmesi konusunda uyarıda bulunmuş, aşırı dolu olan kampların tıbbi tedavi ve sağlık hizmetleri konusundaki eksikliğine vurgu yapmıştır. Bunun yanında, 40.000'in üzerinde göçmen barındıran adalardaki kamplar ve kabul merkezlerinin pis ve kötü koşulları koronavirüsün yayılması açısından "mükemmel bir fırtına" olarak değerlendirilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2020: 4).

İlk Covid-19 vakaları Mart 2020'de Midilli ve Sisam adalarında kaydedilmiş, Atina yakınlarındaki göçmen kamplarında da vaka sayılarının artmasıyla Yunanistan, iki göçmen kampını karantina kampı olarak tahsis etmiş ve mevcut sığınmacılarla yeni gelen sığınmacıları ayırmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2020).

Yunan göçmen kabul merkezlerinin uzun zamandır eleştirilmekte olup, ulusal makamların sığınmacılara yeterli yaşam koşulları sağlamadaki başarısızlığı çokça rapor edilmektedir (Papatzani vd., 2020: 27). Avrupa İnsan Hakları İzleme Raporu'nda, Fylakio kabul merkezinde özellikle hamile kadınlar ve yeni doğum yapmış kadınlar gibi riskli grupta yer alanların korunması için kilitlenebilen kapılar, tuvalet ve tıbbi bakım gibi temel bazı standartların eksik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kadınlar ve çocukların güvenliği için Moria Kampı'nın çok kalabalık olduğu, her hafta tecavüze uğrayan kadın ve çocukların Moria'daki kliniğe başvurduğu fakat korktukları için şikayetçi olmadıkları belirtilmektedir (Papatzani vd., 2020).

Kuzeydoğu Ege adalarında bulunan kabul ve kimlik belirleme merkezlerinde (hotspot) göçmenler, işlemlerin uzun sürmesinden ötürü uzun süre kalabilmektedirler. Adalardaki durumun son derece endişe verici olduğu, özellikle kabul merkezlerindeki koşulların insanlık dışı olduğu belirtilmektedir. Özellikle Midilli ve Sisam Adaları'nın aşırı kalabalık olduğu, bu durumun barınak, gıda, sağlık açısından zafiyet oluşturduğu, su kaynaklarının yetersiz olduğu, adalardaki güvenliğin oldukça sorun teşkil ettiği rapor edilmiştir. Ayrıca, buralardaki yaşam koşullarının fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açtığı belirtilmektedir (Papatzani vd., 2020).

Yunanistan'daki kabul merkezlerinin kötü yaşam koşulları güvenlik açısından ciddi tehlike oluşturmaktadır. Özellikle kadın ve çocuklar gibi hassas grupta olan kişiler cinsel istismara uğramakta olup özellikle çocuk tecavüzleri söz konusu olmaktadır. Burada yaşayan Afgan göçmen Fatima, Moria'da 6 aydır kaldığını, burada yaşayanların alkol alıp taşkınlık yaptığını, bu yüzden çok korktuğunu, polis ve doktor olmadığını, bir kadının 7 yaşındaki çocuğuna zeytin korusunda tecavüz edildiği için kadının ağladığını gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca, sıcak su olmadığı ve soğuk su ile duş aldıklarını, banyoların karışık kullanıldığını, bir banyoyu 600 kişi kullandığını, her yer mikrop olduğu için kadınların sık sık hastalandığını ifade etmiştir (Papatzani vd., 2020).

Göçmenlerle yapılan bir diğer röportajda; tuvaletlerin kadınlar için uygun olmadığı, bu sebeple kadınların korktukları için tuvaleti mümkün olduğunca az kullanmaya çalıştıkları, güvenlik sorunlarıyla kadınların yüz yüze olduğu ve tecavüz olaylarının yaşandığı, tecavüze uğrayan kadınların çoğunun bunu söylemek istemedikleri, özellikle Afrikalı kadınların kültürleri gereği bunu saklamak zorunda kaldıkları belirtilmiştir (Papatzani vd., 2020).

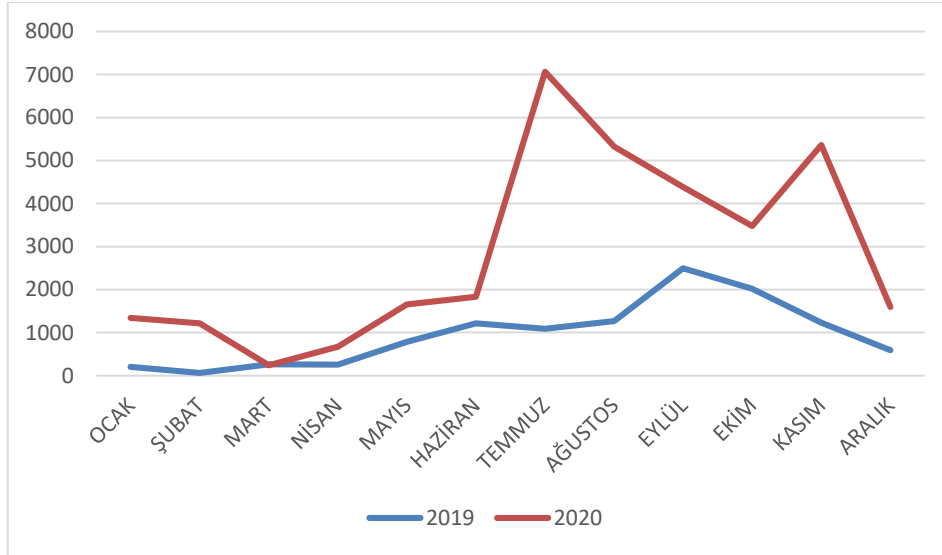
Göçmenler Türkiye'de sağlık ve diğer sosyal imkânlardan kolayca yararlanabiliyor iken, salgınının yaşandığı bu olağanüstü döneminde Yunanistan'daki sağlıksız ve kötü koşullarda olan göçmen kamplarına

gidip hayatlarını tehlikeye atmak istememeleri, Türkiye’den Yunanistan’a düzensiz göçmen geçişlerindeki ve geçme teşebbüslerindeki azalmayı açıklamaktadır.

Kasım 2019 Avrupa Sayıştay Raporu’na göre İtalyan göçmen kampları nispeten daha temiz ve iyi donanımlı olmakla birlikte kapasitesinin çok altında göçmen barındırmakta, hatta neredeyse boş denilebilecek durumdadır. Yunan göçmen kampları ise aksine, kapasitesinin çok üzerinde göçmen barındırmakta ve aşırı kalabalık olmanın yanı sıra buradaki durum başta refakatsiz çocuklar olmak üzere hassas gruplar açısından güvenlik riski taşımaktadır. Özellikle Midilli Adası’nda bulunan ve 3.000 kişilik kapasitesi olmasına rağmen 20.000 göçmenin yaşadığı Moria Kampı’nda doktor ve güvenlik zafiyeti gibi durumların olması, burada yaşamının insan onuruna yakışmayacak seviyede olduğunu göstermektedir (Avrupa Parlamentosu, 2020).

Bu noktada, 2020 yılında Yunanistan’a düzensiz göçmen geçişi azalırken İtalya’ya deniz yoluyla geçen düzensiz göçmen geçişlerinde artış yaşanması dikkat çekmektedir. Şekil 6’da (UNHCR, 2021b) görüldüğü üzere Mart 2020’den itibaren İtalya’ya düzensiz göçmen geçişi artış göstermiş, Temmuz ayında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Temmuz’dan sonra yılsonuna kadar dalgalı bir eğilim gösterse de 2019 yılında 11.471 olan İtalya’ya geçen düzensiz göçmen sayısı 2020 yılında 34.154 olmuş ve toplamda %198’lik bir artış meydana gelmiştir.

Şekil 6: 2019 ve 2020 Yıllarında İtalya’ya Geçen Düzensiz Göçmen Sayıları Aylık Karşılaştırması

Kaynak: UNHCR (2021b)

SONUÇ

Uluslararası göç konusunda oldukça rağbet gören Türkiye’nin göç yönetimine yaklaşımı, sürekli ve kitleler halinde göç alması nedeniyle çoğunlukla güvenlik perspektifinde olmuştur. Türkiye’nin geçmişten gelen korumacı yapısını, mülteci statüsünde coğrafi çekinceyi sürdürmesi ve bunun yerine geçici koruma gibi alternatif statüler vermesi ile devam ettirdiği söylenebilir. Cenevre Sözleşmesi’nde, mülteci statüsüne getirilen coğrafi çekince nedeniyle göçmenler mülteci statüsü alamamakta, misafir anlayışıyla Türkiye’de bulunmaktadır. Zira ilk olarak Nisan 2012’de, 1994 tarihli Yönetmelik ile Suriyelilere geçici koruma verilmiştir (Işıkçı, 2017). Şartlı mülteci teriminin YUKK ile birlikte Türkiye’ye özgü olarak çıkarılması da bu korumacı yaklaşımın bir göstergesi olarak düşünülebilir (Baykal ve Yılmaz, 2020). Şartlı mülteci statüsü, Avrupa ülkeleri dışında yaşanan olaylar sebebiyle sığınma arayanlara verilen bir statü olup bahse konu kişilerin üçüncü bir ülkeye yerleşinceye değin Türkiye’de kalmalarına izin verilmesi (YUKK, 2013, Madde 62) şartı getirilmiştir. Geçici korumada ise sığınma arayanlarda kitleler halinde gelmenin aranması ile

kitlesele göçe vurgu yapılması dikkat çekmektedir. Bu noktada can güvenliği gibi nedenlerle Türkiye'ye kitleler halinde gelerek sığınan insanlara kapılar açılmış ve hukuki alanda da bir düzenleme yapılarak insani hakları gözetilmiştir. Geçici koruma altındaki kişilerin; kendi arzularıyla Türkiye'den ayrılmaları, üçüncü bir ülke korumasından faydalanmaları ve üçüncü bir ülkeye insani sebepler ya da yeniden yerleştirme kapsamında alınmaları veya başka bir ülkeye çıkmaları durumunda korumaları sona ermektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014, Madde 12).

1951 Cenevre Sözleşmesi'ne Türkiye'nin coğrafi sınırlama şartıyla taraf olmasında Türkiye'nin ulus-devletin korunması ve güvenlik konularında sorunlar yaşanmasını önlemek istemesinin neden olduğunu söylemek mümkündür (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014). Fakat çevre ülkelerden sürekli ve yoğun göç alan Türkiye, düzensiz göçmenlere geçici koruma hakkı vermektedir.

Özellikle son yıllarda Suriye'de yaşanan gelişmeler nedeniyle bölgeden yoğun göç alan Türkiye, düzensiz göçü yönetmek adına idari ve hukuki alanda düzenlemelere gitmiş, düzensiz göçmenlerin barınma, eğitim, sağlık ihtiyaçlarının yanında topluma uyumu için de çalışmalar yapmaktadır. Zira, YUKK'la Türk hukuk sistemine ilk defa giren geçici koruma statüsü kapsamında Suriye'den gelen göçmenlere yönelik barınma, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım, tercümanlık ve benzeri hizmetler sağlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018).

2020 yılının başından itibaren dünyada yayılmaya başlayan Covid-19 salgını, Mart ayında Türkiye'de de görülmeye başlanmış, tüm sosyal hayatı etkilediği gibi düzensiz göçü de etkilemiştir. Ege Denizi üzerinden Yunanistan'a geçen ve geçmeye teşebbüs eden düzensiz göçmen sayılarında büyük ölçüde düşüş meydana gelmiş, bu düşüşte Türkiye'nin sokak kısıtlaması önlemlerinin yanı sıra düzensiz göç politikasının göçmenlere sağladığı imkânların gidecekleri yerde bulunmamasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Böylece, sağlığın tüm dünyada tehlikede olduğu bir dönemde Türkiye'deki düzensiz göçmenler sağlıklarını ikinci bir tehlikeye atmak istememişler, böylece bu dönemde Türkiye'de düzensiz göç hareketleri önemli ölçüde azalış göstermiştir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), T.C. Resmi Gazete (Sayı:28615), 11 Nisan 2013.
- Anadolu Ajansı (2019), Moria'da Binlerce Düzensiz Göçmen Zor Koşullarda Yaşam Mücadelesi Veriyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moriada-binlerce-duzensiz-gocmen-zor-kosullarda-yasam-mucadelesi-veriyor/1655650>, E.T.: 24.01.2021.
- Avrupa Komisyonu (2020), 2020 Türkiye Raporu. Avrupa Komisyonu, Brüksel.
- Baykal, S., L. Yılmaz (2020), "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Bağlamında Türkiye'nin Yeni Göç Siyaseti", Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(2), 633-652.
- BBC (2020), Moria Migrants: Fire Destroys Greek Camp Leaving 13,000 without Shelter, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54082201>, E.T.: 24.01.2021.

- Bostan, H. (2018), "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskân Sorunu", Göç Araştırmaları Dergisi, 4(2), 38-88.
- Clerkin K.J., J. A. Fried, J. Raikhelkar, G. Sayer, J.M. Griffin, A. Masoumi, S.S. Jain, D. Burkhoff, D. Kumaraiah, L. Rabbani, A. Schwartz, N. Uriel (2020), COVID-19 and Cardiovascular Disease, Circulation, 141, 1648-1655.
- Dünya Sağlık Örgütü (2021a), https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1, E.T.: 13.02.2021.
- Dünya Sağlık Örgütü (2021b), <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>, E.T.: 13.02.2021.
- Dünya Sağlık Örgütü (2021c), <https://covid19.who.int/>, E.T.: 13.02.2021.
- Ergüven, N.S., B. Özturanlı (2013), "Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye", AÜHFD, 62(4), 1007-1061.
- Euronews (2020), Greece, <https://www.euronews.com/2020/03/12/migrants-in-overcrowded-camps-in-greece-to-be-offered-2-000-to-go-home>, E.T.: 24.01.2021.
- European Parliament (2020), Tackling the Coronavirus Outbreak: Impact on Asylum-Seekers in the EU. Bruxelles: European Union.
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014), T.C. Resmi Gazete (Sayı:29153), 22 Ekim 2014.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021a), <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, E.T.: 13.02.2021.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021b), <https://www.goc.gov.tr/goc-kurulu>, E.T.: 23.01.2021.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021c), <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, E.T.: 29.01.2021.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021ç), <https://www.goc.gov.tr/istanbul-ili-esenyurt-ve-fatih-ilcesinde-ikamet-etmek-isteyen-yabancilarin-ikamet-izni-talepleri-hakkinda>, E.T.: 03.02.2021.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021d), <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, E.T.: 13.02.2021.
- Görmez, K., H.T. Eroğlu, H.I. Bahçeci, (2017), "Küreselleşme, Göç, Göç Yönetimi ve Türkiye", 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 561-575
- Hacettepe Üniversitesi (2021), Covid-19 Pandemi Raporu. Hacettepe İç Hastalıkları Derneği, Ankara.
- Işıkçı, Y. M. (2017), Türkiye'de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8(13), 25-47.
- İçduygu, A., S. Erder, Ö. F. Gençkaya (2014), Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023: Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Devlet Ötesi Dönüşümlere, MireKoç Raporları, İstanbul: Koç Üniversitesi Koç Araştırmaları Merkezi.
- İçişleri Bakanlığı. (2020), <https://www.icisleri.gov.tr/2-gun-sokaga-cikma-yasagi>, E.T.: 13.02.2021.
- Koç, F. (2017), "Türkiye'de Mülteci Sorununun Çözümünde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Yeri ve Önemi", 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 41-52.
- Küçükyağcı, N. (2017), "Göç ve Göçlerin Türk Kamu Örgütlenmesine Etkisi", 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 471-489.
- Migrant Camps In Greece During Covid-19, <https://borgenproject.org/migrant-camps-in-greece/>, E.T.: 23.01.2021.
- Padır, M.A. (2019), Examining Xenophobia In Syrian Refugees Context: The Roles of Perceived Threats and Social Contact. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Papatzani, E., N. Leivaditi, A. Ilias, E. Petracou (2020), "Refugee Reception. Greece Country Report", RESPOND Working Papers, Global Migration: Consequences and Responses (#770564, Horizon2020) Report Series, University of the Aegean.
- Sahil Güvenlik Komutanlığı (2021), <https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>, E.T.: 10.01.2021.
- Shereen, M., Khan, S., Kazmi, A., Bashir, N., Siddique, R. (2020), "COVID-19 Infection: Origin, Transmission and Characteristics of Human Coronaviruses". Journal of Advanced Research, 24, 91-98. Doi:10.1016/j.jare, 2020.03.005.

- Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) Göç Akademisi (2020), Covid-19 Salgının Türkiye’de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi, Ankara.
- T.C.Kalkınma Bakanlığı (2018), Dış Göç Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2021), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>
- United Nations High Commissioner for Refugees (2021a), <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>, E.T.: 10.01.2021.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2021b), <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>, E.T.: 10.01.2021.
- Uzun, Ş. (2017), “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Göç Yönetimi”, 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 79-96.
- Velavan, T. C. Meyer (2020), The Covid-19 epidemic, Tropical Medicine & International Health, 25(3), 278–280
Doi:10.1111/tmi.13383.